

GOGU I. GHIORGHITĂ

**MOARTEA CELULARĂ PROGRAMATĂ ȘI
MECANISMELE EI**

**PROGRAMMED CELL DEATH AND ITS
MECHANISMS**

Editura Academiei Oamenilor de Știință din România

București 2012

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Constantin Toma - membru titular al Academiei Române

Prof. univ. dr. Dumitru Cojocaru - Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GHIORGHIȚĂ, GOGU

Moartea celulară programată și mecanismele ei /

Gogu Ghiorghită. - București : Editura Academiei Oamenilor
de Știință din România, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN 978-606-8371-77-1

576.36

Coperta și punerea în pagină: biolog dr. Mihaela Hârțan.

Lucrarea de față a apărut cu sprijinul Universității de Vest "Vasile Goldiș" din Arad.

Dedic această lucrare, ca semn al neuitării, memoriei a trei distinse personalități dispărute prematur dintre noi, adevărați profesioniști, care au avut în comun strălucirea, dorința și ambiția de a performa în domeniul lor: prof. univ. dr. Ion Băra, prof. univ. dr. Ioniță Ichim și prof. gr. I Dana Palaghiță.

CUPRINS

	Pag.
Cuvânt înainte	13
1. Apoptoza – definiție, istoric	17
2. Necroza și apoptoza – două forme diferite ale morții celulare	22
3. Modificări biochimice prezente în apoptoză	29
4. De ce a fost „inventată” apoptoza?	32
5. Factori care induc și care inhibă apoptoza	34
5.1. Factori care induc apoptoza	34
5.2. Factori care inhibă apoptoza	39
6. Fazele apoptozei	42
7. Mecanismele moleculare ale apoptozei	47
7.1. Semnale și receptori în apoptoză	47
7.2. Gene, proteine adaptor și alte proteine implicate în apoptoză	56
7.3. Caspazele și rolul lor în apoptoză	75
7.3.1. Structura și clasificarea caspazelor	75
7.3.2. Mecanismele de activare a caspazelor	81
7.3.3. Substraturile din aval pe care acționează caspazele	97
7.4. Căile de realizare a apoptozei	99
7.5. Reglarea apoptozei	104
8. Inducerea apoptozei în procesele fiziologice normale	107
9. Apoptoza în procesele patologice	116
9.1. Apoptoza în infecțiile virale și bacteriene	116
9.2. Apoptoza și cancerul	121
9.3. Boli determinate de dereglarea apoptozei	127
9.4. Apoptoza și bolile autoimune	128
10. Moartea celulară programată la plante (MCP)	134
10.1. MCP în cursul creșterii vegetative a plantelor	140
10.2. MCP în cursul dezvoltării reproductive a plantelor	145
10.3. MCP în interacțiunea dintre plante și mediul abiotic și biotic	147
10.3.1. MCP ca răspuns la stresul abiotic	147
10.3.2. MCP ca răspuns la agenții patogeni	153
10.4. Metacaspazele și paracaspazele	157
10.5. Enzimele de procesare vacuolară (VPE)	164
11. MCP la animale versus MCP la plante	166
Bibliografie	173
Glosar de termeni	183
Summary	190

CONTENT

Foreword	13
1. Apoptosis – definition, history	17
2. Necrosis and apoptosis – two different forms of cell death	22
3. Biochemical changes present during apoptosis	29
4. Why was apoptosis „invented“?	32
5. Factors that induce or inhibit apoptosis	34
5.1. Factors that induce apoptosis	34
5.2. Factors that inhibit apoptosis	39
6. Phases of apoptosis	42
7. Molecular mechanisms of apoptosis	47
7.1. Signals and receptors in apoptosis	47
7.2. Genes, adaptor proteins and other proteins involved in apoptosis ...	56
7.3. Caspases and their role in apoptosis in animals	75
7.3.1. Caspases – structure and classification	75
7.3.2. Mecanism of activation of caspases	81
7.3.3. Downstream substrates on which caspases manifest their role ..	97
7.4. Methods of assessing apoptosis	99
7.5. Apoptosis regulation	104
8. Induction of apoptosis in physiologically normal processes	107
9. Apoptosis during pathological processes	116
9.1. Apoptosis during viral and bacterial infections	116
9.2. Apoptosis and cancer	121
9.3. Diseases caused by apoptosis disorders	127
9.4. Apoptosis and autoimmune diseases	128
10. Programmed cell death in plants (PCD)	134
10.1. PCD during plant vegetative growth	140
10.2. PCD during plant reproductive development	145
10.3. PCD during the interaction plants - abiotic and biotic environment	147
10.3.1. PCD in response to the abiotic stress	147
10.3.2. PCD in response to the pathogens	153
10.4. Metacaspases and paracaspases	157
10.5. Vacuolar processing enzymes (VPE)	164
11. PCD in animals versus PCD in plants	166
References	173
Index of terms	183
Summary	190

ABREVIERI

ABA - acid abscisic
ADCC - Antibody dependant cellular cytotoxicity
AICD - Activation induced cell death
AIF - Apoptosis inducing factor
AKT - Protein kinaza B
AMC - 7-amido-4-metilcumarină
AMPc - Adenozin monofosfat cyclic
AL – apoptosis-like
ANT - Adenine nucleotide translocator
Anx-1 –anexina-1
AP-1 - Protein activator- 1
Apaf-1 - Apaf-1 Apoptotic Protease Activating Factor 1
Arc – activity-regulated cytoskeleton-associated protein
ASC - apoptosis-associated speck-like protein containing a CARD
BI-1 - Bax-Inhibitor 1
Bim – membru al familiei de proteine Bcl-2, BH3-only
Bmf – membru al familiei de proteine Bcl-2, BH3-only
bcl-2 - Proto-oncogenă ce codifică proteina Bcl-2, care inhibă sinuciderea celulară
CAPK- Kinază activată de ceramide
CARD - Caspase activation and recruitment domain
CD - Cell death (receptori de Ig de diverse densități)
Cdk - Kinaze ciclin-dependente
Ced - Cell death defective
CL - caspase-like
CMH - Complexul major de histocompatibilitate
CPT – camptotecină
CRADD - Caspase and RIP adapter with death domain
CrmA - Cytokine response modifier (proteină precoce a cowpox virus - virusul vaccinului)
CTL - Limfocite T citotoxice
DCC - Deleted in colorectal cancer
DED - Death effector domain
DD - Death domain
DIABLO - Direct inhibitor of apoptosis (IAP)-binding protein with low pI
DISC - Death inducing signalling complex
DR - Death receptor
EGR - Early growth response factor-1
ET - Elemente traheale
FADD/MORT1 - Fas-associated protein with death domain
Fas/CD95 - Proteină transmembranară ce poate iniția căile de semnalizare celulară spre apoptoză
FasL - Fas ligand
FITC - Fluorescein isothiocyanate
FLICE inhibitory protein (c-FLIP) - {FADD(Fas-associated death domain)-like IL- 1 β -converting enzyme} – este o proteină anti-apoptotică
fmk = fluoro-metil-cetonă
FLASH - Proteină ce conține semnalul de transducție a Fas, omoloagă cu Ced-4 fmk – fluorometilcetonă
GFP - Green fluorescent protein
GM-CSF - Granulocyte-macrophage colony stimulating factor
HGF - Hepatocyte growth factor
HR - Hypersensitive reaction or respons

HR-MCP - moarte celulară programată ca urmare a unui răspuns hipersensibil la plante
Hrk - Genele (proteinele) Harakiri
HtrA2/Omi – serin protează mitocondrială implicată în apoptoză
IAP - Inhibitor of apoptosis protein
ICE - Interleukin -1 β converting enzyme
IFN - Interferon
ITIM/ITAM - Immunoreceptor tyrosine-based inhibitory motif
JNK - c-Jun N-terminal kinases; proteine de legare ADN, codificate de genele c-jun
KIR - Killer Ig like receptors
LGL - Large granular lymphocytes
LPC - Lysophosphatidylcholine
LPS - Lipopolizaharide
LSD1 - proteină ce monitorizează un semnal superoxid-dependent și funcționează ca regulator negativ al morții celulare la plante
MAP-1 - Modulator of apoptosis-1
MAPK - Mitogen-activated protein kinases
MCA - metacaspază
MCP – moarte celulară programată
MDM2 – mouse double minute 2
MMP – permeabilizarea membranei mitocondriale
NF- κ B - Nuclear factor kappa-light-chain-enhancer of activated B cells
NK cells - Natural Killer (celule care atacă direct structuri și antigene non-self)
NO - Oxid de azot
P2Z receptor - Receptor purinergic, responsabil de liza ATP-dependentă
PAR - poly-(ADP)-riboză
PARP - Poli-(ADP-ribozil)-polimeraza
PCR - Polymerase chain reaction
PI - Propidium iodide
PKA - Serin-treonin kinază
PKC - Protein kinaza C
PPT – porul permeabilității de tranziție
PPV – Protease precursor vesicles
PMM – permeabilitatea membranei mitocondriale
PRX - Peroxiredoxins
PS - Phosphatidylserine
PSR - Phosphatidylserine receptor
Pst - *Pseudomonas syringae* pv. *Tomato*
PTEN – phosphatase and tensin homolog
PTPC - complexul porului permeabilității de tranziție
RE - Reticulul endoplasmatic
RAIDD - RIP-associated ICH-1/Ced-3 homologous death domain protein
RIP - Receptor interacting protein
RM - rupturi monocatenare ale ADN
ROS/ROI - Reactive oxygen species/reactive oxygen intermediates
RuBisCO - Ribulozo-bifosfat-carboxilază
SA – acid salicilic
SAPK - Stress-activated protein kinases
SARP - Secreted apoptosis related proteins
SLE - Systemic lupus erythematosus
SMAC - Second mitochondria-derived activator of caspases
SOD - Superoxid dismutază
SRP - Signal recognition particle
STX – Staurosporină
TGF – transforming growth factor

TNF - Tumor necrosis factor
TNFR - Tumor necrosis factor receptor
TRADD - TNFR1 associated protein with death domain
TRAF - TNF-associated factor
TRAIL - TNF-related apoptosis-inducing ligand
TRX - Tioreodoxină
TSN - Tudor Staphylococcal Nuclease
TSP - Trombospondină
TUNEL - Terminal deoxynucleotidyl transferase –mediated dUTP nick end labeling
U1 - Particulă ribonucleoproteică din nucleu esențială în racordarea precursorilor ARNm
VDAC - voltage-dependent anion channel
VMN – virusul mozaicului napului
VMT – virusul mozaicului tutunului
VPE – enzime de procesare vacuolară
WAN-1 = proteină specifică *C. elegans*, ortolog al ANT de la mamifere
ZEN1 - *Zinnia* endonuclease-1
zVAD-fmk - Benzyloxycarbonyl-Val-Ala-Asp-(OMe)-fluoromethylketone

